

УДК 37.013.43:[378.011.3-051:91

ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ В ЗВО УКРАЇНИ

Любов Вішнікіна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри географії, методики її навчання та туризму, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.

ORCID: 0000-0003-0976-5512

E-mail: lpvishnikina@gmail.com

Віталій Глухота, аспірант кафедри географії, методики її навчання та туризму, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.

ORCID: 0000-0001-8152-9712

E-mail: vitaliy9565@ukr.net

Розкрито особливості формування полікультурної компетентності в ЗВО України. Здійснено аналіз наукової літератури з метою систематизації даних щодо особливостей формування полікультурної компетентності в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів географії. Досліджено освітні програми за напрямом підготовки «Середня освіта (Географія)» п'яти ЗВО України. Викладено складові полікультурної компетентності, що формуються в системі загальних та фахових компетентностей, якими повинні оволодіти майбутні вчителі географії.

Ключові слова: освітня програма; професійна підготовка; загальні компетентності; фахові компетентності; полікультурність; полікультурна компетентність; вчитель; географія.

DEVELOPING INTERCULTURAL COMPETENCE OF FUTURE GEOGRAPHY TEACHERS IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Liubov Vishnikina, Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Professor of the Department of Geography, Methods of Teaching and Tourism, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogic University.

ORCID: 0000-0003-0976-5512

E-mail: lpvishnikina@gmail.com

Vitalii Hlukhota, Graduate Student of the Department of Geography, Methods of Teaching and Tourism, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-8152-9712

E-mail: vitaliy9565@ukr.net

Formation of intercultural competence in the modern world and contemporary conditions is a relevant scientific and pedagogical issue. The manifestation of modern integration processes leads to a change in perspectives on the necessity of tolerant relations among representatives of different cultures, religions, and viewpoints. Currently, within the context of international development, there is cultural exchange at personal, national, and international levels. Therefore, education has seen the emergence of a need for a culture of communication and cultural dialogue between different countries and their

citizens. Considering multiculturalism and multi-ethnicity becomes a pedagogical priority for global civilization and nations. Adhering to it is an essential condition for democratizing civil society. The features of forming intercultural competence largely extend beyond pedagogy and depend on the influence of social and political institutions, but higher education institutions are the very establishments that can help shape a new multicultural, democratic, and civic society.

The problem of forming intercultural competence is particularly pertinent for future geography teachers. Precisely, the prospective geography teacher should become a multicultural individual who will shape a tolerant, multicultural, conscious, and civic society in our nation. The article delves into the specifics of forming intercultural competence in higher education institutions, using the example of analyzing educational programs for the specialization "Secondary Education. Geography". An analysis of scientific literature is conducted to systematize information about the particularities of cultivating multiculturalism in future educators. Researchers' viewpoints regarding the implementation specifics of intercultural competence in the educational process are scrutinized. The educational programs of five pedagogical universities are characterized in terms of the place of intercultural competence in the preparation of future geography teachers.

Keywords: *educational program; professional training; general competencies; professional competencies; multiculturalism; intercultural competence; teacher; geography.*

Професійна підготовка майбутніх учителів є складним та динамічним процесом, що потребує врахування соціальних, економічних та політичних потреб суспільства і держави. Цілеспрямоване підвищення рівня компетентності майбутніх педагогів є актуальним завданням вищої освіти сьогодення. Запити сучасної школи до фахівців, здатних творчо розв'язувати як теоретичні, так і практичні завдання в царині географічної освіти, свідчать про значущість проблеми підготовки майбутніх учителів географії. Пошук ефективних методів та вибір оптимальних шляхів керівництва їхнім навчанням є важливою частиною модернізації освітньо процесу з географії у закладах вищої педагогічної освіти.

Варто зазначити, що у галузі педагогічної науки велика увага приділяється проблемам формування компетентностей у ЗВО. Загальні особливості розвитку вищої освіти в сучасному світі висвітлені в роботах В. П. Андрущенко [1] та Л. Ю. Султановою [13]. Більш детальні особливості формування компетентностей в різних галузях знань присутні в роботах Т. М. Колодько (щодо студентів нефілологічних спеціальностей) [10] та С. О. Шехавцової (щодо майбутніх учителів іноземних мов) [15]. Географічну компетентність майбутніх вчителів географії досліджують О. В. Браславська і Л. А. Покась [5], Л. П. Вішнікіна і О. М. Топузов [6].

Мета статті – на основі аналізу освітніх програм «Середня освіта (Географія)» закладів вищої освіти, визначити місце полікультурної компетентності в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів географії.

Основні зміни в системі підготовки майбутніх вчителів ґрунтуються на методологічних принципах, які визначають роль педагога як активного учасника в полікультурному середовищі, що впливає з ключових філософських концепцій, які лежать в основі сучасних глобальних підходів і активно впроваджуються у сфері освіти [13, с. 61].

Однією з таких змін є концепція глобалізації, що акцентує відповідність педагогічної освіти особливостям глобального розвитку. Вона сприяє об'єднанню кращих інтелектуальних ресурсів та міжнародному співробітництву в освітній сфері, заснованому на принципах діалогу та взаємодії культур [14, с. 43].

Крім того, роль педагога враховує концепцію регіоналізації (локалізації)

педагогічної освіти, адаптовану до регіональних полікультурних особливостей. Також, звертається увага на розвиток культур корінних народів та етнічних груп, та створення локальних партнерств міжкультурної взаємодії в освіті [16, с. 140].

Також, відповідність освітніх програм педагогічної підготовки майбутніх учителів має відповідати потребам конкретного регіону. Такий підхід спрямований на індивідуалізацію процесу навчання, сприяє посиленню мотивації, ініціативи та творчості у майбутніх учителів. Важливо також залучати їх до світової та національної спадщини, розвивати ціннісні орієнтації, знання, технології та норми поведінки [17, с. 106].

Організація освітнього процесу в підготовці майбутніх учителів має базуватися на діалозі культур, принципі контрасту в оволодінні змістом полікультурної освіти, описовому принципі у пошуку спільних і відмінних рис в культурах народів світу, а також у вихованні поваги і зацікавленості до національних цінностей і особливостей інших народів, їх мови, традицій, культури тощо. Важливо пам'ятати, що у полікультурній освіті суттєве значення мають універсальні цінності, які визначають групову приналежність і формують унікальні культури та світогляди. Ці універсальні цінності знаходять своє відображення в культурних, релігійних та національних традиціях. Культурні відмінності, що визначають приналежність людини до певної групи, представляють собою прояв різноманітності цінностей і поглядів [13, с. 145].

Полікультурність допомагає бачити у різноманітності спільне та розуміти, що різні культури мають свої унікальні цінності, які варто поважати та розуміти. Це сприяє розширенню світогляду майбутніх вчителів, розвитку толерантності, взаєморозуміння та поваги до інших культур. Полікультурна освіта відкриває двері для збагачення знань, досвіду та розуміння різних культур, що збагачує людський досвід і сприяє зближенню народів та співробітництву в глобальному світі [11, с. 283].

Згідно з дослідженнями В. П. Андрущенка, для успішної імплементації полікультурної освіти в закладах вищої освіти необхідно створити в них відповідну організаційну структуру, що сприятиме досягненню таких основних цілей:

- забезпечення правових гарантій і врахування освітніх і культурних потреб національних (етнічних), мовних та культурних меншин;
- сприяння формуванню глибокого розуміння етнічного, мовно-культурного різноманіття в українському суспільстві сьогодні, а також внеску різних етнічних груп та сусідніх народів у нашу історію та культуру;
- виділення важливості освоєння знань про мови та культури різних націй, що мешкають в Україні, і поширення переконання у цінності культурної різноманітності та плюралізму;
- розвиток навичок взаєморозуміння, поваги і толерантності у представників різних національностей, а також здатності до міжетнічної і міжкультурної взаємодії;
- підтримка формування громадянських цінностей, які сприяють лояльності та патріотизму до демократичної держави [1, с. 7].

Вважаємо, що наведені цілі полікультурної освіти необхідно враховувати також і в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів географії, оскільки саме географічна освіта формує необхідні знання про особливості етнічного, мовно-культурного, політичного, релігійного різноманіття українського суспільства та

інших народів.

Досягнення вищезазначених цілей сприятиме створенню освітнього середовища, яке активно сприяє; побудові більш гуманного, різноманітного та толерантного суспільства; сприйманню та повазі до різноманітності культур, ідентичностей та мовних спільнот.

Ми вважаємо, що процес формування полікультурної компетентності є культурним феноменом, де діалог та співробітництво його учасників є рушійними силами. Заклад освіти, у свою чергу, є полікультурним простором, де існують та розцвітають культурні взірці спільної життєдіяльності.

За Н. В. Яксою, полікультурний зміст професійної педагогічної підготовки має наступні завдання, які відповідають вимогам особистісно орієнтованої освіти:

- розвиток міжкультурної компетентності у кожного суб'єкта професійної підготовки, представника певної культури. Це включає формування образу своєї культури, основних цінностей, а також розвиток рефлексивного відношення до культурних феноменів;
- формування позитивних концепцій «Я» і «Ми» у всіх суб'єктів професійної підготовки, сприяючи підтримці індивідуальності та групової спільноти;
- розвиток полікультурних цінностей і навичок міжкультурної взаємодії, включаючи розвиток ціннісного відношення, вмінь і реального досвіду спілкування з представниками інших культур, обміну цінностями, ідеями та встановлення рівноправних відносин;
- забезпечення досягнення оптимальних результатів для кожного індивіда та його культурної ідентичності, а також оптимального розвитку й інтеграції культури в контексті професійної підготовки;
- формування перспективи існування і взаємодії різних культур у процесі професійної підготовки, сприяючи розумінню та активному діалогу між культурами;
- набуття досвіду міжкультурної комунікації, включаючи подолання міжкультурних протиріч і конфліктів, що стане основою для розроблення успішних життєвих і професійних стратегій [18, с. 279].

До основних завдань полікультурної компетентності можна також віднести:

- формування уявлень про культуру та розмаїття культур;
- залучення до культурних цінностей народів;
- формування позитивних ціннісних орієнтацій особистості щодо вивченої культури;
- виховання толерантного ставлення до культурних відмінностей, подолання негативних етно-соціальних стереотипів;
- розвиток вмінь і навичок продуктивної взаємодії з носіями різних культур завдяки міжкультурній комунікації.

Ці завдання допомагають підготувати майбутніх учителів географії до ефективного функціонування в соціально- і культурно-різноманітному суспільстві, де розуміння та повага до різних культур є ключовою компетентністю.

Відповідно до наведених вище завдань, виникає необхідність виділити складові полікультурної компетентності майбутніх вчителів географії:

- врахування індивідуально-психологічних особливостей учасників освітнього

- процесу;
- володіння навичками міжособистісної взаємодії;
 - оволодіння навичками критичного мислення;
 - володіння державною та іноземними мовами;
 - необхідність мати громадську та національну самосвідомість;
 - розуміння місця України в суспільно-політичних процесах світу;
 - оцінка культурних, економічних, політичних, релігійних процесів як в Україні так і інших держав;
 - здатність орієнтуватися в інформаційному просторі України та світу.

З метою вивчення місця полікультурної компетентності в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів географії, проаналізовано освітні програми за напрямом «Середня освіта (Географія)» спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти на прикладі закладів вищої освіти центрально-східного регіону України (Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини та Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди).

Слід відзначити, що полікультурна компетентність є однією з міжпредметних компетентностей, що являють собою специфічні для географії знання, вміння й навички та досвід їхнього застосування; досвід творчої діяльності; вміння мислити просторово й комплексно; емоційно-ціннісні установки стосовно довкілля та людської діяльності у ньому (погляди, переконання, ціннісні орієнтації).

Складові полікультурної компетентності у вищезазначених закладах освіти наявні в загальних та фахових компетентностях, якими повинні оволодіти майбутні вчителі географії. Спільним для всіх наведених освітніх програм є загальні компетентності: володіння іноземною мовою (англійська, німецька), навички міжособистісної взаємодії та в команді, соціальна та громадська відповідальність, повага до української національної культури.

Особливо слід відмітити, що в освітній програмі Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, серед загальних компетентностей зазначено важливу складову полікультурної – здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві. Подібне трактування однієї з загальних компетентностей знаходимо і в освітній програмі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини – здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів), цінувати та поважати різноманітність та мультикультурність; увага і толерантність до іншої (й інакшої) думки, здатність аналізувати її зміст і структуру в процесі спілкування та адекватно на неї реагувати та Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності та досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу та суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

Реалізація цих компетентностей здійснюється значною мірою через

впровадження освітніх компонентів загальної підготовки бакалавра – педагогіка, психологія, методика навчання географії, історія та культура України в різних інтерпретаціях (Історія української державності та культури в Полтавському університеті), українознавчі студії – Ніжинський університет, Україна: історія і сучасні реалії – Харківський університет). Також важливою складовою реалізації полікультурності в освітніх програмах є наявність дисципліни з основ інклюзивної освіти в Сумському та Полтавському університетах.

Таким чином, лише в освітніх програмах Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя визначено полікультурну компетентність як одну з загальних якою повинні володіти майбутні вчителі географії. В інших відповідних освітніх програмах ЗВО є лише окремі складові полікультурної компетентності в системі загальних компетентностей.

Проте, у всіх досліджуваних освітніх програмах тою чи іншою мірою робиться акцент на формуванні загальних компетентній які можна віднести також і до полікультурної, а саме: володіння іноземною мовою, навички міжособистісної взаємодії, соціальна та громадська відповідальність, повага до власної національної культури тощо. Ці компетентності мають сприяти підготовці вчителів, які здатні взаємодіяти з учнями різних культур та виробляти толерантну та відкриту атмосферу в класі.

Важливо відзначити також наявність дисциплін з інклюзивної освіти, що сприяють формуванню розуміння та прийняття різних індивідуально-психологічних особливостей учнів у класі, бажання вивчати такі особливості упродовж життя.

Формування полікультурної компетентності здійснюється також і через освітні компоненти професійної підготовки. Зокрема, це економічна і соціальна географія України, регіональна економічна та соціальна географія, географія населення з основами демографії, географія світового господарства з основами технологій виробництва, історична географія тощо.

Відповідно до такого, спільними для всіх освітніх програм є наявність фахових компетентностей, які можна розглядати як складові полікультурної компетентності:

- вміння пояснювати та розуміти особливості територіальної організації виробництва та геопросторової організації природи, населення та господарства;
- розуміння місця України в суспільно-політичних процесах;
- здатність до міждисциплінарної взаємодії;
- вміння критично аналізувати екологічні, соціальні та економічні проблеми України та світу.

Отже, підготовка майбутніх учителів географії є складним та динамічним процесом, який вимагає врахування сучасних освітніх вимог. Зростаюча потреба сучасної школи в компетентних та творчих педагогах підкреслює важливість якісної підготовки і повинна сприяти розвитку їхнього особистісного потенціалу в соціальному, культурному та освітньому аспектах.

Полікультурна компетентність сприяє формуванню ціннісного ставлення до етнічної культури та історії, створенню полікультурного середовища для взаємодії особистості з елементами інших культур, розвитку здібностей до особистісного

культурного самовизначення. Формування особистості, здатної до активної і ефективної життєдіяльності в багатонаціональному культурному середовищі, з вираженим почуттям поваги до інших культур і здатною жити в злагоді з людьми різних національностей, рас, вірувань і переконань.

В майбутніх учителів географії полікультурна компетентність, дозволяє впливати на позитивний розвиток освітнього процесу в умовах глобалізації та міжкультурної взаємодії. Це означає розуміння та повагу до різноманітності культур та взаємодію з учнями з різних соціальних середовищ та територій. Особливо гостро постає це питання в умовах війни та переміщення населення між різними регіонами України та поза її межами.

Аналіз освітніх програм «Середня освіта (Географія)» засвідчив, що складові полікультурної компетентності представлені в усіх ЗВО як загальними, так і фаховими компетентностями. Увага до формування полікультурної компетентності є ознакою майбутнього прогресу в підготовці вчителів географії, які не лише отримують глибокі географічні знання, а й вміння ефективно спілкуватися з учнями з різних культур, поглядів тощо.

На нашу думку, важливість включення полікультурної компетентності в освітні програми, присвячені підготовці майбутніх учителів географії, наразі стало актуальною проблемою. Таке включення допоможе виробити необхідні навички для ефективної роботи в сучасному освітньому середовищі. Такі програми мають враховувати потреби конкретних регіонів, що постраждали від військових дій агресора. Це буде сприяти підвищенню ефективності підготовки вчителів до роботи у сучасних умовах на національному і міжнародному рівнях.

Як перспектива подальшого дослідження розглядаємо запровадження міждисциплінарного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів географії, що дозволить бачити комплексність географічних та педагогічних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Умови та напрями інноваційного розвитку освіти. *Вища освіта України*. 2009. № 3. С. 5–13.
2. Березовська О. О. Актуальність формування міжкультурної компетенції майбутніх вчителів у контексті глобалізації освітнього простору. *Теоретико-методологічні основи професійної підготовки педагога*. Дрогобич, 2013. С. 95–100. URL: <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12278/1/Ver-3.pdf> (дата звернення: 07.08.2023).
3. Березюк О. С. Системний підхід до формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців в сучасному освітньому просторі. *Професійна педагогічна освіта: системні дослідження: монографія*. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 193–209. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/18253/1.pdf> (дата звернення: 08.08.2023).
4. Білецька І. О. Полікультурні тенденції сучасної вітчизняної та іншомовної освіти. *Педагогічний альманах*. 2014. Вип. 21. С. 43–50.
5. Покась Л., Браславська О. Інноваційна педагогічна технологія як засіб формування методичної компетентності для роботи майбутнього вчителя географії. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань: Візаві, 2015. Вип. 11(1). С. 66–73.
6. Вішінкіна Л. П., Топузов О. М. Структура предметної географічної компетентності учнів (рекомендації для вчителів географії). *Українська професійна освіта*. 2017. № 1. С. 103–112 URL: <http://dSPACE.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7924/1/Vischnikina.pdf> (дата звернення: 09.08.2023).
7. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методичний аспект: монографія. Запоріжжя: ГУ «ЗІГМУ», 2006. 332 с.
8. Козаченко І. З досвіду реалізації змістово-процесуального підходу у навчанні географічних

- дисциплін у загальноосвітній школі: навч.-метод. посіб. Кривий Ріг, 2010. 68 с.
9. Концепція географічної освіти в основній школі: проект / за заг. ред. О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, Л. П. Вішнікіна, А. С. Доброскок та ін. Київ: Педагогічна думка, 2014. 30 с.
 10. Колодько Т. М. Педагогічний аспект фахової підготовки майбутніх учителів іноземних мов у контексті європейського освітнього простору *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. Луганськ, 2014, Вип. 1(8). С. 190–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2014_1_27 (дата звернення: 08.08.2023).
 11. Мелько Л. Ф. Полікультурна компетентність студентів як фактор інтеграції. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Київ, 2014. С. 282–290.
 12. Самойленко В. М., Топузов О. М., Вішнікіна Л. П. та інші Викладання дидактики географії: навч. посіб. Київ: Принт Сервіс, 2016. 240 с.
 13. Султанова Л. Ю. Полікультурна освіта майбутнього викладача закладу вищої освіти: теоретичний аспект: монографія. Івано-Франківськ: Ярина, 2018. 352 с.
 14. Хомич Л. О., Султанова Л. Ю., Шахрай Т. О. Полікультурна освіта в контексті загальнокультурного розвитку особистості педагога: монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 212 с.
 15. Шехавцова С. О. Соціокультурна підготовка майбутніх учителів іноземної мови в процесі полікультурної інтеграції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2011. Вип. 19. С. 500–504. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2011_19_82 (дата звернення: 08.08.2023).
 16. Чаркіна Т. І. Теоретичні аспекти формування полікультурних компетенцій в сучасному освітньому просторі. *Науковий вісник. Серія Філософія*. Харків: ХНПУ, 2016. Вип. 47. С. 138–146.
 17. Чередниченко Л. А. Суть полікультурної компетентності, критерії та рівні її сформованості у майбутнього вчителя *Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди «Філософія»*. Харків: ХНПУ, 2011. Вип. 36. С. 104–109.
 18. Якса Н. В. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід: монографія. Житомир: Видво ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 276–288.

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. P. (2009). Umovy ta napriamy innovatsiinoho rozvytku osvity. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 3, 5–13 [in Ukrainian].
2. Berezovska, O. O. (2013). Aktualnist formuvannia mizhkulturnoi kompetentsii maibutnikh vchyteliv u konteksti hlobalizatsii osvitnoho prostoru. *Teoretyko-metodolohichni osnovy profesiinoi pidhotovky pedahoha: zbirnyk naukovykh prats*, 95–100. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12278/1/Ber-3.pdf> [in Ukrainian].
3. Bereziuk, O. S. (2015). Systemnyi pidkhid do formuvannia polikulturnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv v suchasnomu osvitnomu prostori. *Profesiina pedahohichna osvita: systemni doslidzhennia*, 193–209. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/18253/1.pdf> [in Ukrainian].
4. Biletska, I. O. (2014). Polikulturni tendentsii suchasnoi vitchyznianoї ta inshomovnoi osvity. *Pedahohichniy almanakh, issue 2*, 43–50 [in Ukrainian].
5. Braslavska, O. V., Pokas, L. A. (2015). Innovatsiina pedahohichna tekhnolohiia yak zasib formuvannia metodychnoi kompetentnosti dlia roboty maibutnoho vchytelia heohrafii. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia, issue 11*, 66–73 [in Ukrainian].
6. Vishnikina, L. P., Topuzov, O. M. (2017). Struktura predmetnoi heohrafichnoi kompetentnosti uchniv (rekomentatsii dlia vchyteliv heohrafii). *Ukrainska profesiina osvita*, 1, 103–112. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/1234567924/1/Visnikina.pdf> [in Ukrainian].
7. Hura, O. I. (2006). Psykholoho-pedahohichna kompetentnist vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu: teoretyko-metodychnyi aspekt. Zaporizhzhia: HU «ZIHMU» [in Ukrainian].
8. Kozachenko, I. Z. (2010). Dosvidu realizatsii zmistovo-protsesualnoho pidkhodu u navchanni heohrafichnykh dystsyplin u zahalnoosvitnii shkoli. *Kryvyi Rih* [in Ukrainian].
9. Kontsepsiia heohrafichnoi osvity v osnovnii shkoli: proekt. O. M. Topuzov (Ed.) et al. (2014). Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
10. Kolodko, T. M. (2014). Pedahohichnyi aspekt fakhovoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov u konteksti yevropeiskoho osvitnoho prostoru. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy, issue 1(8)*,

- 90–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2014_1_27 [in Ukrainian].
11. Melko, L. F. (2014). Polikultura kompetentnist studentiv yak faktor intehratsii. *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody», Vol. 4(55), 282–290* [in Ukrainian].
 12. Samoilenko, V. M., Topuzov, O. M., Vishnikina, L. P. et al. (2016). *Vykladannia dydaktyky heohrafii*. Kyiv: Print Servis [in Ukrainian].
 13. Sultanova, L. Yu. (2018). Polikultura osvita maibutnoho vykladacha zakladu vyshchoi osvity: teoretychnyi aspekt. Ivano-Frankivsk: Yaryna [in Ukrainian].
 14. Khomych, L. O., Sultanova, L. Yu., Shakhrai, T. O. (2014). Polikultura osvita v konteksti zahalnokulturnoho rozvytku osobystosti pedahoha. Kirovohrad. [in Ukrainian].
 15. Shekhavtsova, S. O. (2011). Sotsiokultura pidhotovka maibutnykh uchyteliv inozemnoi movy v protsesi polikulturnoi intehratsii. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», issue 19, 500–504*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2011_19_82 [in Ukrainian].
 16. Charkina, T. I. (2016). Teoretychni aspekty formuvannia polikulturnykh kompetentsii v suchasnomu osvitnomu prostori. *Naukovyi visnyk. Seriia Filosofiia, issue 47, 138–146* [in Ukrainian].
 17. Cherednychenko, L. A. (2011). Sut polikulturnoi kompetentnosti, kryterii ta rivni yii sformovanosti u maibutnoho vchytelia. *Visnyk KhNPU im. H. S. Skovorody «Filosofiia», issue 36, 104–109* [in Ukrainian].
 18. Yaksa, N. V. (2011). Profesiina pedahohichna osvita: kompetentnisnyi pidkhid. Zhytomyr: ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].